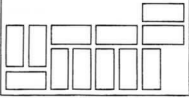

utrechts
monumenten
fonds

STEEN- GOED

AFBEELDINGEN

VAN

GEZICHTEN

Te of By

Utrecht.

Ge'drukt en Uitgegeven ter Steendrukkery

VAN I. P. HOUTMAN.

*Mede te bekomen by J. en L. Caremelli & Comp.
Nooptieden in Kunstplaten Choorstraat D. N° 2.*

T B

UTRECHT

H^o Utrechtse Tempel

Op de omslag:

De titelpagina van de oorspronkelijke uitgave van 1830

“STEEN-GOED” is een uitgave van de

STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS

Dorstige Hartsteeg 21

3512 NV Utrecht

tel. 030 - 2311761

fax 030 - 2332901

postrekening 427215

Het Utrechts Monumentenfonds beheert en restaureert
monumentale woonhuizen in Utrecht

Voor minimaal f 10,- per jaar of f 250,- ineens is men begunstiger van
de stichting. Men ontvangt dan het Jaarverslag, “STEEN-GOED”,
de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen en excursies.

Daar kan ik mij wel iets bij voorstellen

Dit 28ste nummer in de serie Steen-Goed is een dubbelnummer. Het is een aangepaste herdruk van een boek dat in 1975 in een kleine oplage is uitgegeven. Een boek met veel platen en weinig tekst in plaats van de geschiedenis van een huis met veel tekst en relatief weinig platen, zoals u in de meeste gevallen van ons gewend bent. We denken dat u, begunstigers van het UMF, en vooral de meer visueel ingestelden onder u, het een aardige afwisseling zullen vinden.

Is bij u wel eens de gedachte opgekomen als u onverwacht ziet dat een huis is afgebroken: "Wat jammer nou dat ik de oude situatie niet heb gefotografeerd".

Daar dacht ik aan toen ik deze uitgave voor het eerst zag.

We mogen ons gelukkig prijzen dat de tekenaar Hardenberg er wel op tijd bij was. De tekeningen die hij maakte geven ons namelijk een laatste blik op belangrijke delen van de ommuring van Utrecht en wel net voordat ze rond 1830 werden afgebroken. Het zijn dus niet zomaar tekeningen van historische objecten, ze horen bij een bepaald moment en dat maakt de vastlegging ervan extra interessant. De tekenaar heeft daarbij - op enkele heel kleine uitzonderingen na - de werkelijkheid vastgelegd.

Juist omdat het hier gaat om niet meer bestaande situaties is het niet eenvoudig om te bepalen waar de tekenaar precies gestaan heeft. In diverse boeken wordt bij dit soort afbeeldingen gebruik gemaakt van aanduidende teksten zoals bv.: 'gezien vanaf de wal, vanuit het zuidwesten'. Wil een lezer zo'n tekst volgen dan vraagt dat veel, soms teveel, van zijn voorstellingsvermogen. Om die reden zijn aan deze herdruk plattegronden toegevoegd, gebaseerd op de hedendaagse situatie, met daarop aangegeven de kijkhoek van de tekenaar.

Eigenlijk wil ik u hiermee zover krijgen om een wandeling te maken met dit Steen-Goed onder uw arm en eens op zulke plaatsen te gaan staan.

Hoe u zich dan verplaatst naar 1830, wat u dan ziet, wat u dan fantaseert of denkt is aan u en van u persoonlijk.

Dirk van Sichem

INLEIDING.

“De kunst om zeer vlakke en effene steenen met een zekere soort van vette inkt, die weerstand aan het water biedt, te beschilderen, of ook wel verkeerdt te beschrijven of de figuren daarin te graveren; dezelve dan met inkt te bestrijken, af te waschen en er papier op te drukken, ten einde eene groote menigte gelijke afbeeldingen of schriften te erlangen, is in de vorige eeuw in Duitsland uitgevonden, en wordt *steendrukken* genoemd, en derzelven uitvoerders heeten *steendrukkers* of *lithographisten*”

Aldus wordt de techniek van de lithografie uitgelegd in de *Korte en eenvoudige beschrijving van de voornaamste standen, beroepen, bedrijven en bezigheden in de menschelijke maatschappij*. (Groningen bij M. Smit 1843), een boekje "ten dienste der scholen" om de leerlingen een algemeen begrip voor de verschillende vakken bij te brengen.

Het procédé om door middel van een stenen plaat reproducties tot stand te brengen werd tussen 1796 en 1798 door de Duitser Aloys Senefelder (1771-1834) ontwikkeld. Hoewel Senefelder de lithografie ontwikkelde om op eenvoudige wijze reproducties te kunnen vervaardigen, bood de lithografie eveneens aan kunstenaars een nieuwe mogelijkheid om zich uit te drukken. Zij kregen door deze nieuwe manier van reproducieren de gelegenheid afbeeldingen vrijer, directer en op grotere schaal te maken dan het geval was bij de eeuwenlang gebruikte gravure, die met veel meer moeite tot stand komt.

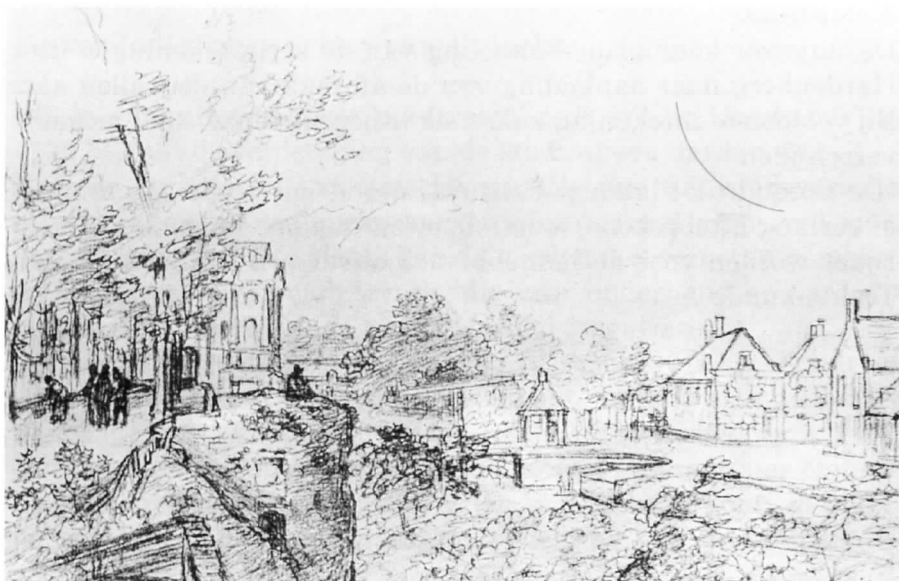
In het kort is het procédé als volgt: een poreuze kalksteen neemt het vetkrijt in de poriën op. Vervolgens wordt de steen met een zuur bewerkt, zodat de drukinkt wel op de tekening maar niet op de rest van de steen hecht. Dan komt de druk als "vlakdruk" tot stand zoals hierboven in het citaat is vermeld.

De nieuwe techniek werd al op grote schaal toegepast, zodat de lithografie een specialisatie voor reproduceren wordt. Kunstenaars bewerken niet meer alleen zelf de steen, maar laten hun ontwerptekeningen ook door vakmensen lithografieren en drukken. Zo worden lithografieën, naast de door de ontwerper eigenhandig gemaakte, ook in samenwerking met lithografen en drukkers vervaardigd.

De afbeeldingen in het voor U liggende boekje zijn afdrucken van de lithografieën die op die wijze tot stand kwamen. Zowel de naam van de tekenaar, C. van Hardenberg, als de naam van de lithograaf, J.P. Houtman, staan daarom onder de afbeeldingen aangegeven.

De tekenaar maakt een ontwerp voor de lithograaf, die over het algemeen het voorbeeld zoveel mogelijk zal volgen, maar in allerlei kleine details van dat voorbeeld af kan wijken. Om dit te illustreren zijn in deze inleiding twee voortekeningen van Hardenberg afgebeeld voor de lithografieën op de pagina's 22 en 27. Op deze tekeningen zijn alle belangrijke elementen voor de afbeelding aanwezig, maar de lithograaf heeft details (b.v. de wolken in de lucht) toegevoegd.

De tekenaar Cornelis van Hardenberg is in 1755 in Rotterdam geboren en op 2 februari 1843 te Haastrecht overleden.

Vanaf 1780 is hij leraar in de "teken-, bouw- en doorzigtkunde" aan de Fundatie van Renswoude te Utrecht. Hij dreef verder een kunsthandel en wordt in 1783 als lid van het Utrechts schilderscollege genoemd. Hij tekende en schilderde landschappen, stadsgezichten en portretten in Utrecht en Gelderland.

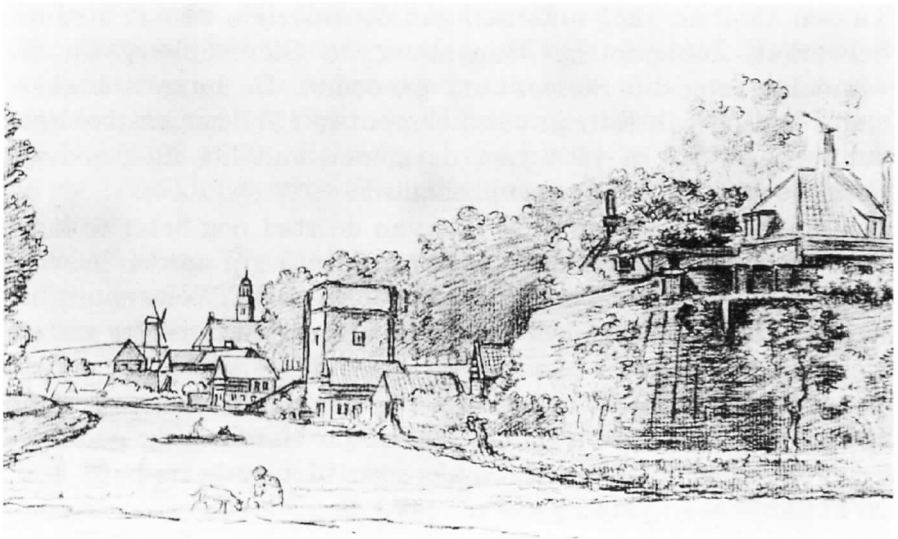
Johannes Paulus Houtman, lithograaf, uitgever en boekverkoper in Utrecht, werd in 1803 in Voorburg (Z.H.) geboren en overleed op 13 september 1845 te Utrecht. Naast deze lithografieën, die als een serie zijn uitgegeven, vervaardigde Houtman vele andere lithografieën naar tekeningen van Hardenberg.

In de Utrechtsche Courant van 1828 nummer 94 laat Houtman het publiek weten, dat hij een steendrukkerij in Utrecht heeft opgericht in een der lokalen van het voormalig Paleis aan de Wittevrouwenstraat. Ter gelegenheid van de opening van het bedrijf is hij van plan een serie "Gezigten uit en rondom de stad" uit te geven, waarop intekening mogelijk is.

De datering van de lithografieën in dit boekje staat vast door een andere advertentie van Houtman in de Utrechtsche Courant van 8 mei 1830.

De uitgever kondigt de voltooiing van de serie tekeningen door Hardenberg naar aanleiding van de afbraak van de wallen aan. Bij voldoende intekening zullen de lithografieën zo snel mogelijk verschijnen.

"De Steendruk-Platen zullen uitsluitend het reeds afgebrokene of eerlang aftebrekene voorstellen, en dus hoe langs zoo belangrijker worden voor de liefhebbers zoo wel van Oudheid als van Teekenkunde".

De verdedigingswerken van Utrecht

Bij de verlening van het stadsrecht door keizer Hendrik V in 1122 bestaat de verdediging van de stad uit een aarden wal.

Door de verbeterde economische situatie aan het eind van die eeuw kunnen de vestingwerken op grote schaal verbeterd worden. Zo komt er in de plaats van de aarden wal een stenen muur. Op de muur bouwt men torens, die voor onderhoud en verdediging aan de verschillende gilden worden toegewezen.

Nadat het wereldlijk gezag van de bisschop van het Sticht in 1528 door Keizer Karel V is overgenomen, besluit men de verdedigingswerken van de stad uit te breiden en te verbeteren.

De vervallen muren moeten worden hersteld en met vier stenen bolwerken versterkt. In het noorden van de stad komt in 1551 bolwerk Morgenster tot stand onder leiding van de "stadsmetselriemeester" Willem van Noort.

Tussen 1552 en 1555 ontstaan aan de zuidzijde van de stad de bolwerken Zonnenburg, Manenburg en Sterckenburg (in de wandeling meestal Sterrenburg genoemd). De burgers braken onder leiding van Katrijn van Leemput in 1577 het kasteel Vredenburg af, dat in 1529 met de stenen van het kasteel Loenersloot aan de Vecht was opgebouwd.

Om de noord-, oost- en westzijde van de stad nog beter te kunnen verdedigen komen er in 1578 en '79 nog vijf aarden bolwerken bij: in het noorden het Begijnebolwerk en Wolvenburg, in het oosten het Lucasbolwerk en Lepenburg en tenslotte aan de westkant het bolwerk van St. Marie.

Ten behoeve van deze fortificatiewerkzaamheden breekt men tussen 1576 en 1582 een aantal, na de Hervorming geconfisqueerde, katholieke kerken en kloosters binnen de stad af.

In het algemeen veranderde na 1579 de opvatting over de strategie van de verdediging. Voortaan worden de verdedigingswerken verder van de stad verwijderd aangebracht, zoals b.v. de hoornwerken in de 17e eeuw. Later, in de eerste helft van de 19e eeuw, brengt men de verdediging nog verder naar buiten naar de forten en de "lunetten".

De directe verdedigingsgordel van de stad raakt na 1630 steeds meer in verval, zodat de toestand van de wallen in het begin van de 19e eeuw zo deplorabel is, dat herstel onbetaalbaar schijnt.

Deze hoge kosten zijn er voor een groot deel de oorzaak van, dat de Utrechtse Gemeenteraad in navolging van andere steden in 1828 besluit tot ontmanteling van de stad, temeer omdat de bolwerken nauwelijks nog waarde hadden voor de verdediging.

Een tweede belangrijke factor is de nieuwe mode op het gebied van de tuin- en parkaanleg, die in de 18e eeuw in Engeland ontstaat en door het vasteland wordt overgenomen.

Uitgaande van een gewijzigde natuurbeleving, zich in de literatuur weerspiegelend, ontwikkelt zich een landschapsstijl, die geheel verschilt van de 17e-eeuwse strakke geometrisch aangelegde tuinen, zoals wij die vooral uit Frankrijk kennen. In plaats daarvan gaat men nu parken aanleggen met een grote afwisseling in het groen door middel van bomen en struiken, met waterpartijen, kronkelende lanen en verschillende wandelniveaus

voor uitzichten over delen van het park.

Het "natuurlijke" is in de aanleg het belangrijkste. Deze wijze van parkaanleg, de zogenaamde "Engelse stijl", wordt in Nederland nagevolgd door de Haarlemse architect Jan David Zocher (1791-1870), die zich, na een klassieke Franse opleiding in de bouwkunst, vrijwel uitsluitend aan de tuinarchitectuur wijdt.

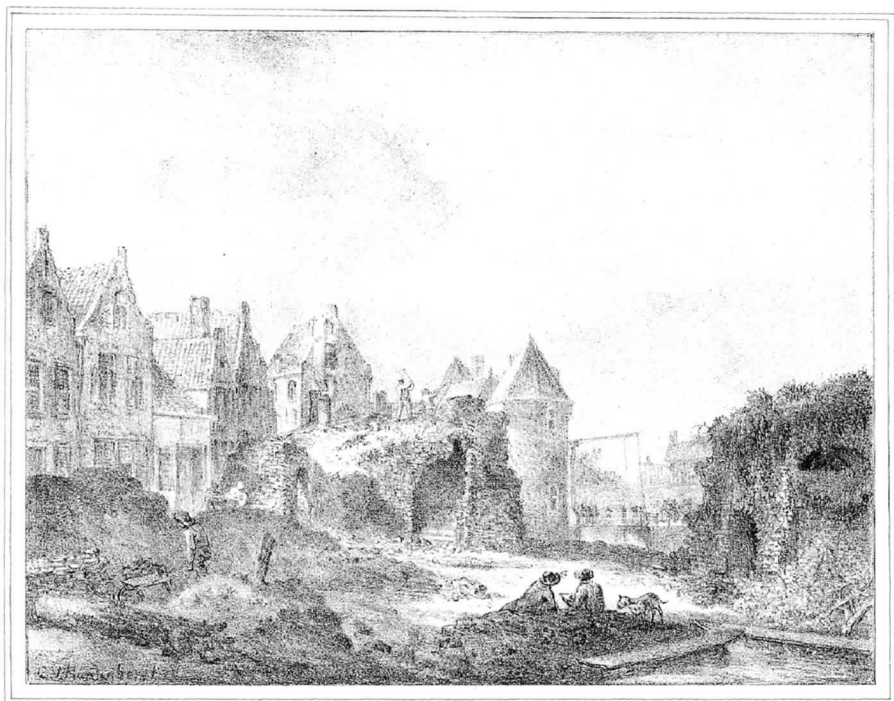
Van Asch van Wijk, burgemeester van Utrecht van 1827 tot 1839, verzoekt Zocher in 1829 een ontwerp te maken om de vervallen verdedigingswerken in glooiende "wandelingen" te veranderen.

Samen met een Commissie uit de Gemeenteraad maakt deze een ontwerp om de wallen, poorten en bolwerken voor het grootste deel te vervangen door parken en lanen met daarin verspreid een aantal villa's voor de gegoede burgerij. Op aandringen van historisch meer geïnteresseerde burgers zullen enkele belangrijke monumenten bewaard blijven.

Vooral aan het behoud van de Catharijnepoort wordt groot belang gehecht, omdat deze poort, door een Utrechtse architect gebouwd, in de geschiedenis van de stad een belangrijke rol heeft gespeeld. Vele jaren na het begin van de uitvoering van de plannen van Zocher moet de poort toch, evenals andere historische monumenten, verdwijnen. Het moet, ondanks de goedkeuring in de Gemeenteraad, voor vele burgers moeilijk te aanvaarden zijn geweest, dat de beslotenheid van de stad met haar meer dan vijf eeuwen oude wallen voor "moderne" open parken plaats moet maken. De veranderingen worden in het noorden bij de Weerdpoot en het Begijnebolwerk begonnen en van daaruit rondom de stad voortgezet.

De tekenaar Hardenberg heeft waarschijnlijk om deze reden in zijn serie lithografieën deze zijde van de stad het uitvoerigst opgenomen. Het gevaar van afbraak van de verdedigingswerken aan de zuid- en westzijde van de stad was immers nog niet zo dreigend. De bolwerken aan de zuidzijde, Zonnenburg, Manenburg en Sterrenburg zijn in minder afbeeldingen vertegenwoordigd.

Annelies Jordens.

OUDE GRONDVESTEN enz:

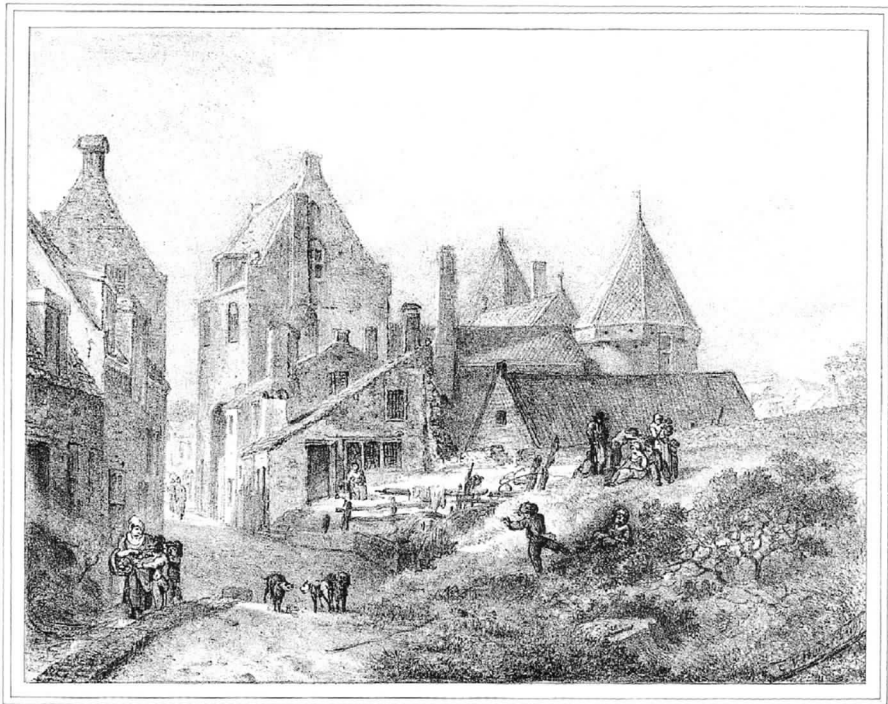
gevonden in den Wal by de Weerdpoort

A

WEERDPOORT

Deze afbeeldingen van de Weerdpoort vormen het begin van Harderberg's wandeling rond de wallen en andere verdedigingswerken van de stad. In de rechter figuur op de voorgrond heeft hij zich mogelijk zelf willen vereeuwigen. De kunstenaar is echter al te laat gekomen om de oude situatie volledig te kunnen weergeven: in 1828 zijn de slopers al bezig de wallen ten oosten van de Weerdpoort als eerste stuk van de stadsversterking te slechten

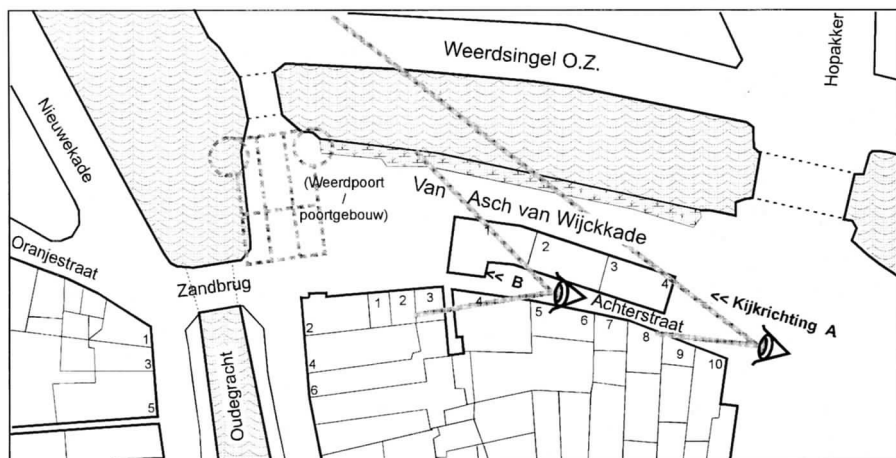
Bij de versterking van de stadswallen, die omstreeks 1250 tot stand kwam, werden er vier poorten in de wal aangebracht, waarvan de Weerdpoort de weg naar het noorden opende. Deze weg leidde langs de Vecht naar Amsterdam en de stadspoort werd daarom ook wel Amsterdamse poort genoemd. Tot de gedeeltelijke afbraak in 1839 had de Weerdpoort haar oorspronkelijke middeleeuwse vorm met twee ronde torens behouden. In 1862 werden ook deze beide torens afgebroken.

DE WEERDPOORT enz.

van de Stad. Westzijde

B

HET BACYNNE WATERPOORTJE

naby de Ploemp teeren.

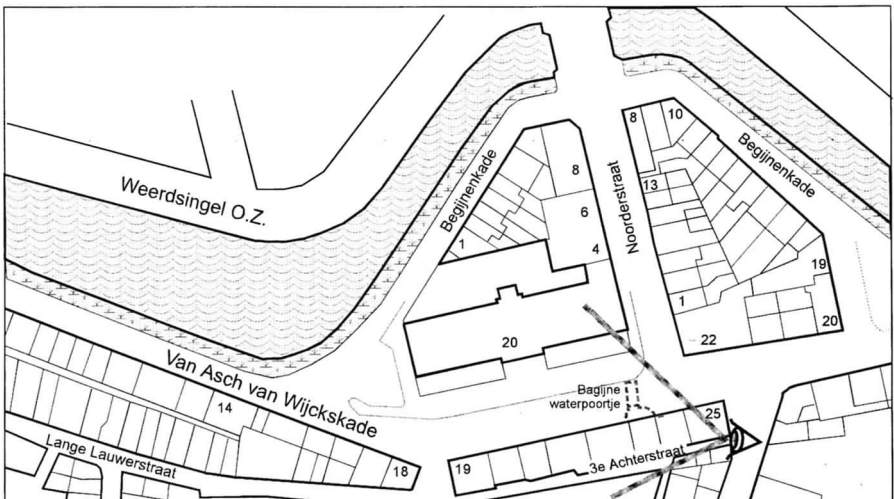

BEGIJNEWATERPOORTJE

Na de bouw van de vier stenen bolwerken uit het plan van Karel V voor de versterking van de stad werden er nog vijf aarden bolwerken aangelegd. Een van deze bolwerken werd aan de noordzijde van de stad ter hoogte van het Begijnenklooster in de stadsbuitengracht opgeworpen, waaraan het zijn naam ontleent. Dit bolwerk was door een poortje in de wal te bereiken.

De wal stortte hier in 1606 in en werd met grote kosten weer opgebouwd.

De grote veranderingen aan de wallen zijn tussen de Weerdpoort en het Begijnenwaterpoortje begonnen. De muren zijn geslecht en het water tussen het bolwerk en de stad is gedempt. Op de zo ontstane kade bouwde J.D. Zocher tussen 1834 en 1840 een rij witgepleisterde huizen.

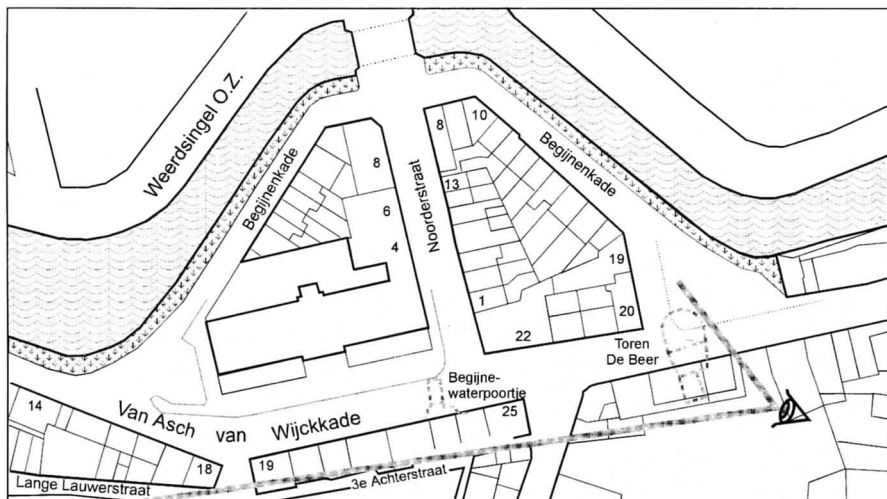
DE TOREN DE BEER,
aan de voorzijde binnen de stad, te zien.

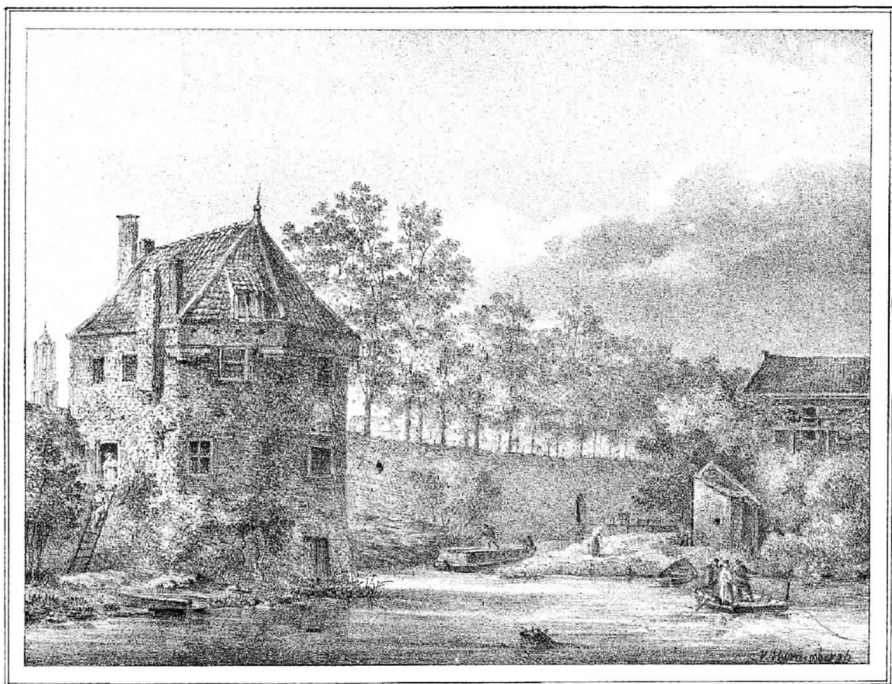
TOREN DE BEER

Tegelijkertijd met de bolwerken werden in de tweede helft van de 16e eeuw aan de noordkant van de stad zes torens op de wal gebouwd. Deze torens droegen de namen van dieren, die waarschijnlijk op hun verdedigende functie wijzen: Bok, Leeuw, Beer, Vos, Wolf, Hond.

Toren de Beer kwam in 1537 gereed en moest aan de westzijde het Begijnewaterpoortje en aan de oostzijde de Plompetoren beschermen.

In 1545 wordt deze als opslagplaats voor buskruit vermeld. De laatste jaren voor de afbraak is de toren als woonhuis ingericht.

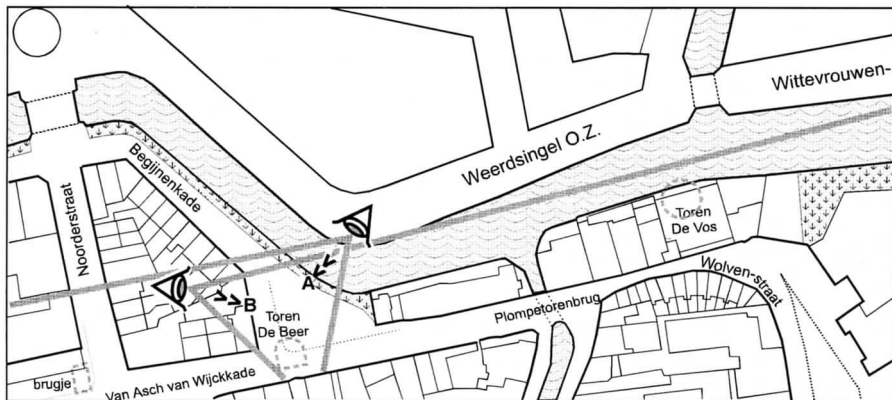

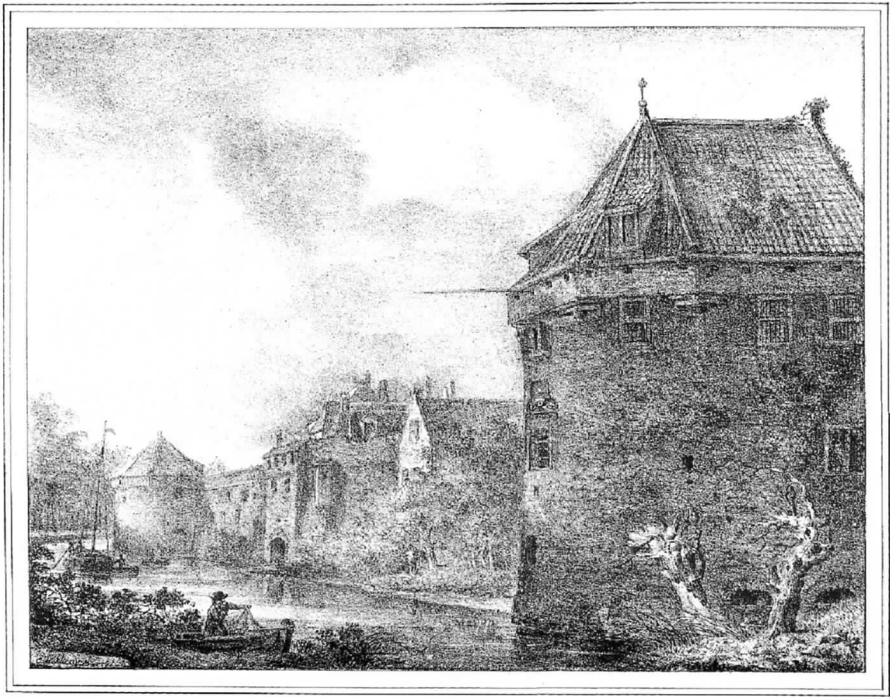

DE TOREN EN HET BOLWERK DE BEEER

A

met het Baggens welfpawze, noeven des Schepers toren

B

DE PLOMPE TOREN,

zuiden het Begijnen Waterpoortje, te zien 3

TOREN DE BEER EN TOREN DE VOS

Op beide afbeeldingen staat op de voorgrond de toren de Beer. Deze is goed te herkennen aan een afbeelding van een beer in een reliëf boven een van de ramen. Op de achtergrond van tekening A het Begijnwaterpoortje en het bruggetje naar het bolwerk.

Op tekening B zien we in de verte de toren de Vos aan de andere zijde van de Plompetoren

DE PLOMPE TOREN .

kennerde Stad.

A

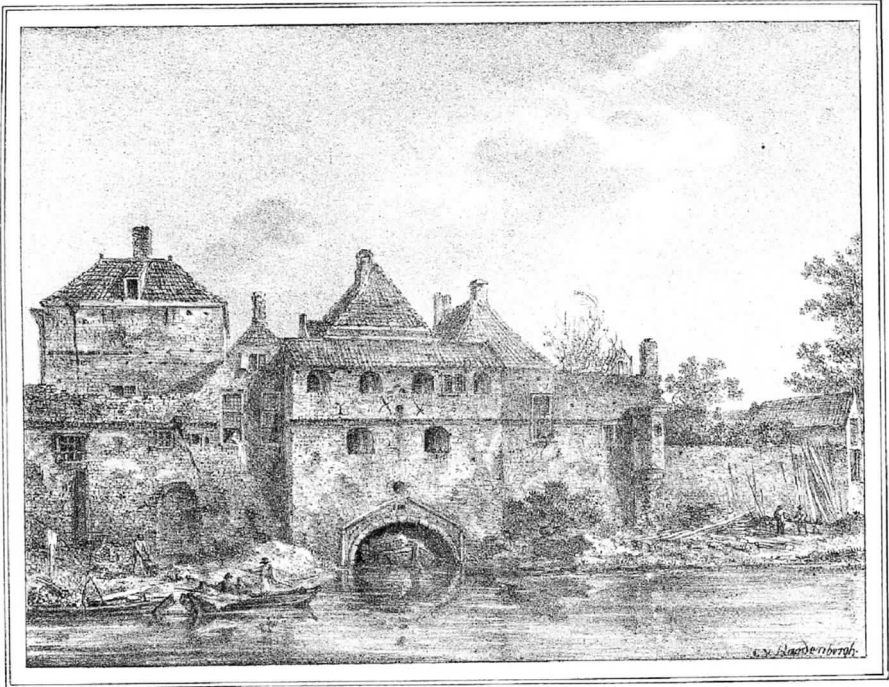
PLOMPETOREN

Ter verdediging van de waterdoorgang van de in de 14e eeuw gegraven gracht van de Kromme Nieuwegracht naar het noorden is de Plompetoren gebouwd.

De bewaking ervan werd aan het gilde van de Marslieden opgedragen, zodat de toren naast de van zijn plompe vierkante toren afgeleide naam ook Marsliedentoren werd genoemd.

Oorspronkelijk had het gebouw vijf of zes verdiepingen, maar in 1756 moest het bovenste gedeelte worden afgebroken omdat het erg bouwvallig was.

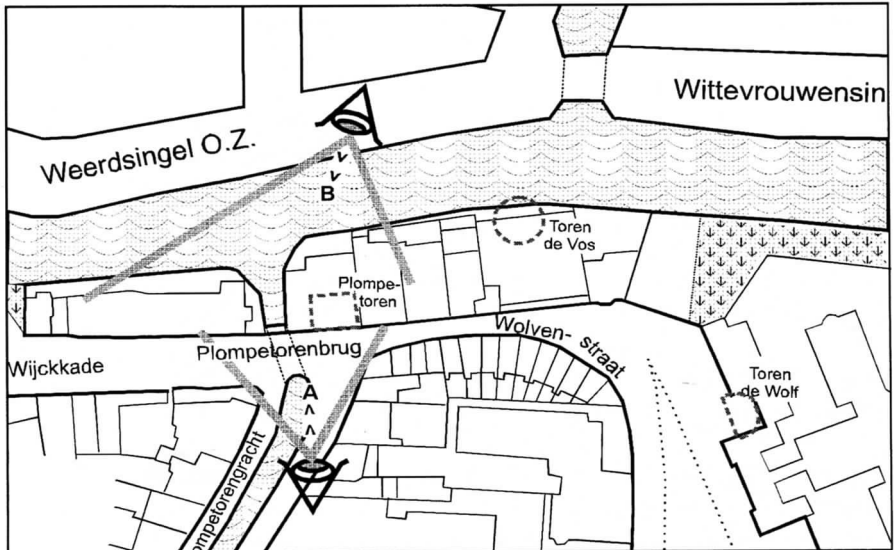
Evenals de Catharijnepoort en de westelijke Tolsteegpoort werd de Plompetoren als gevangenis gebruikt. De bewakers bewoonden een huis naast de toren. Het restant van de toren, werd in 1832 afgebroken. Dit was toen ook als woonhuis in gebruik.

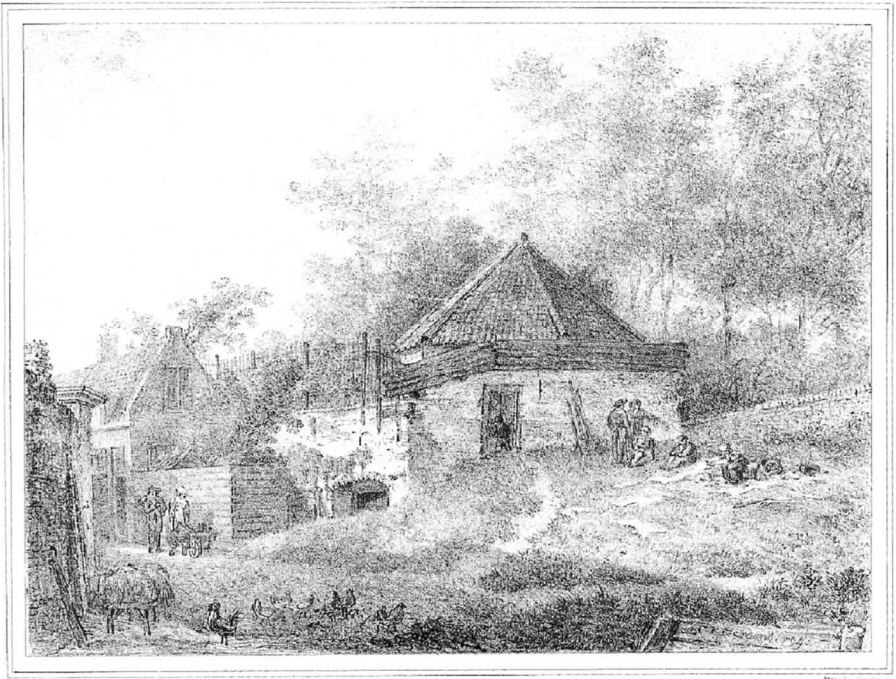

DE PLOMPE TOREN.

naar de Noordpoort te Utrecht

B

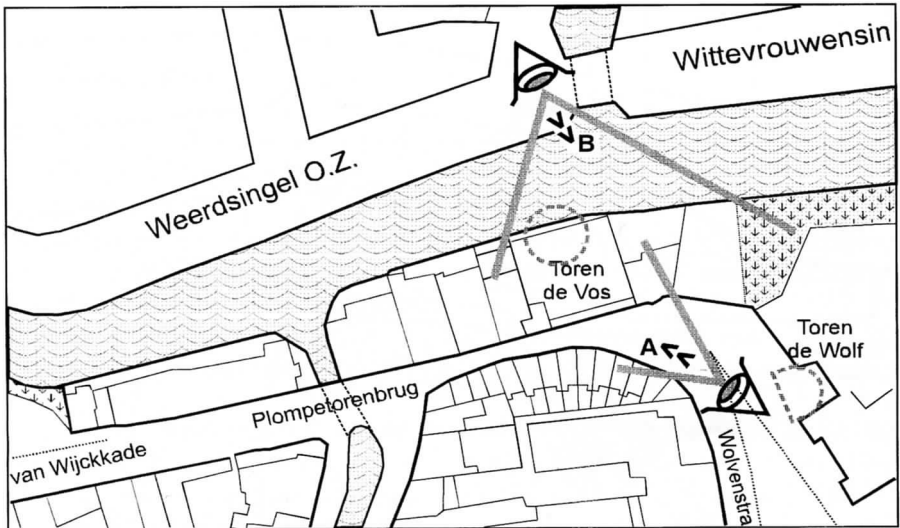

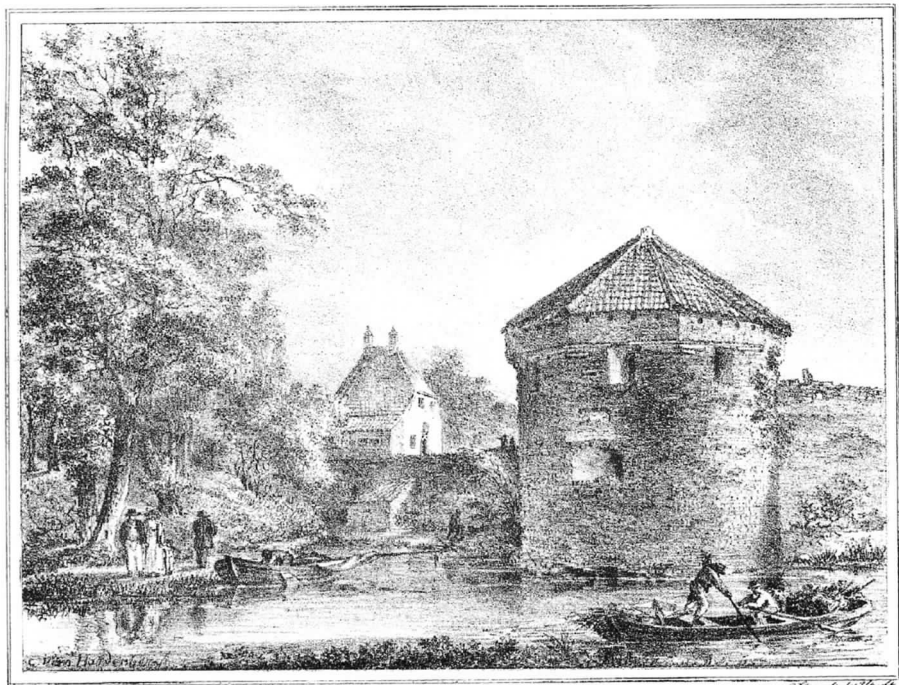
DE TOREN DE VOS enz.

Annex de Stad.

A

HET BOLWERK WOLFENBURG.

Tuifchen de Wolfenburger en Woud Poorten te Utrecht.

B

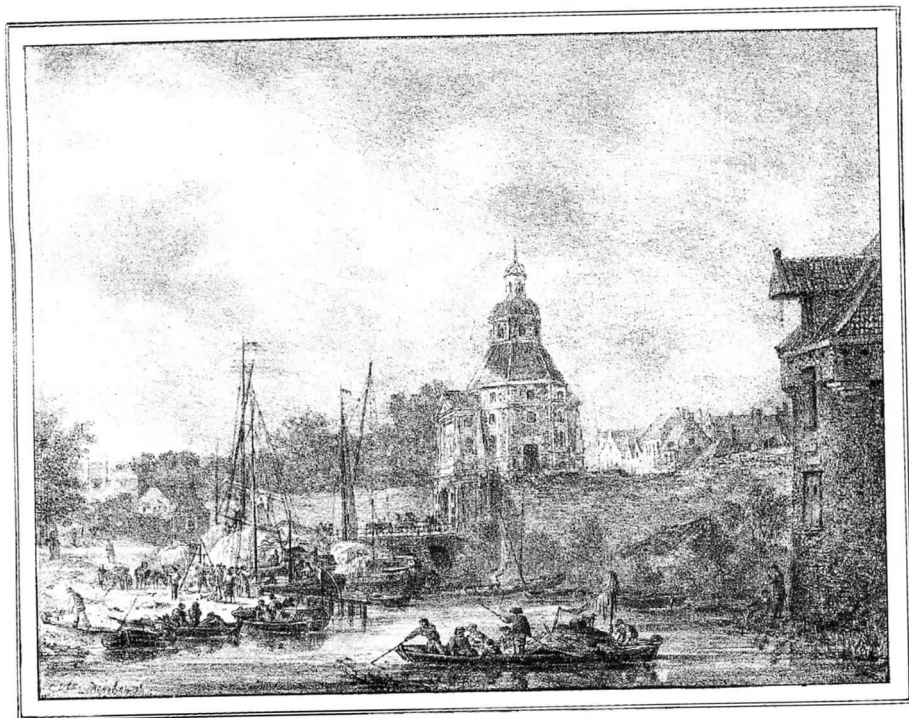
TOREN DE VOS EN DE WOLF

Als deel van het verdedigingsplan van Karel V werden ten oosten van de Plompetoren de torens de Vos en de Wolf gebouwd. Op beide afbeeldingen staat de toren de Vos centraal. Op afbeelding B zien we op de achtergrond de toren de Wolf.

Wolfenburg, één van de vijf aarden bolwerken, die enige tientallen jaren later buiten de muren werden aangelegd, kwam juist voor deze toren de Wolf te liggen.

Geen van deze bolwerken heeft lang als verdedigingswerk dienst gedaan. Aan het begin van de 17e eeuw is o.a. Wolfenburg als tuin ingericht en de toren de Wolf als lakmoesfabriek gebruikt.

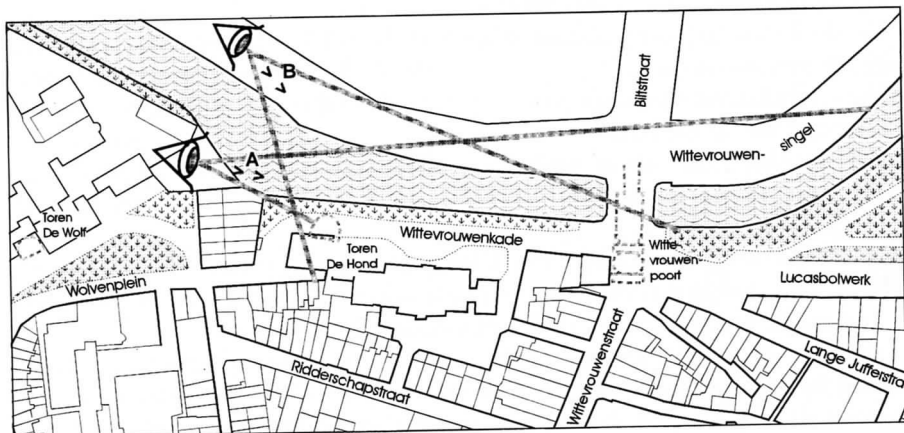
Ondanks de plannen van Zocher om hier een 'wandeling' aan te leggen werd in 1852 op het bolwerk door de architect C.Kramm een 'cellulaire gevangenis' gebouwd, die nu nog als huis van bewaring dienst doet.

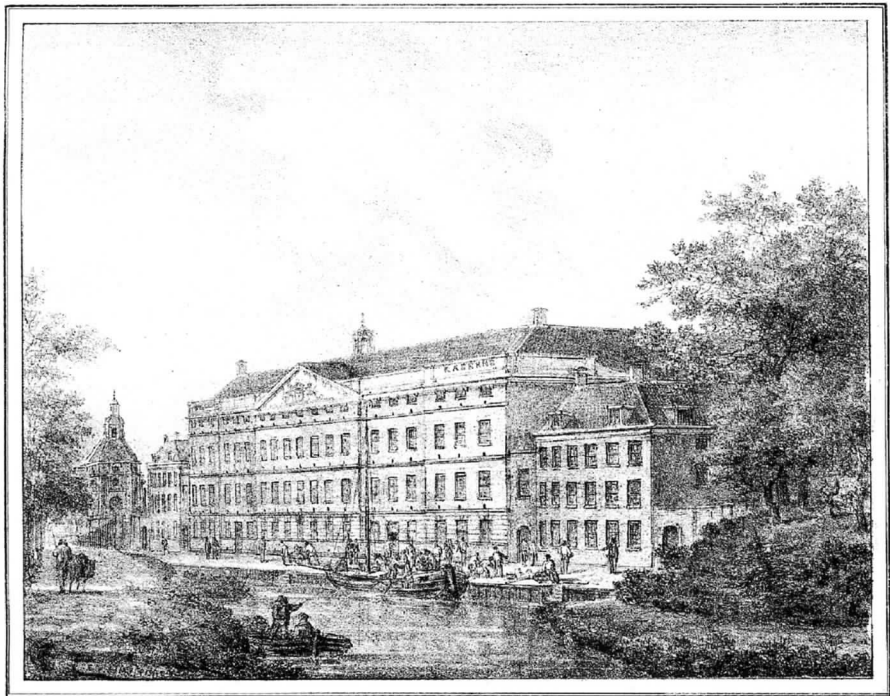

DE TOREN DE HOND

bij de Wittevrouwenpoort, thans vervangen door de Willem's Kazerne.

A

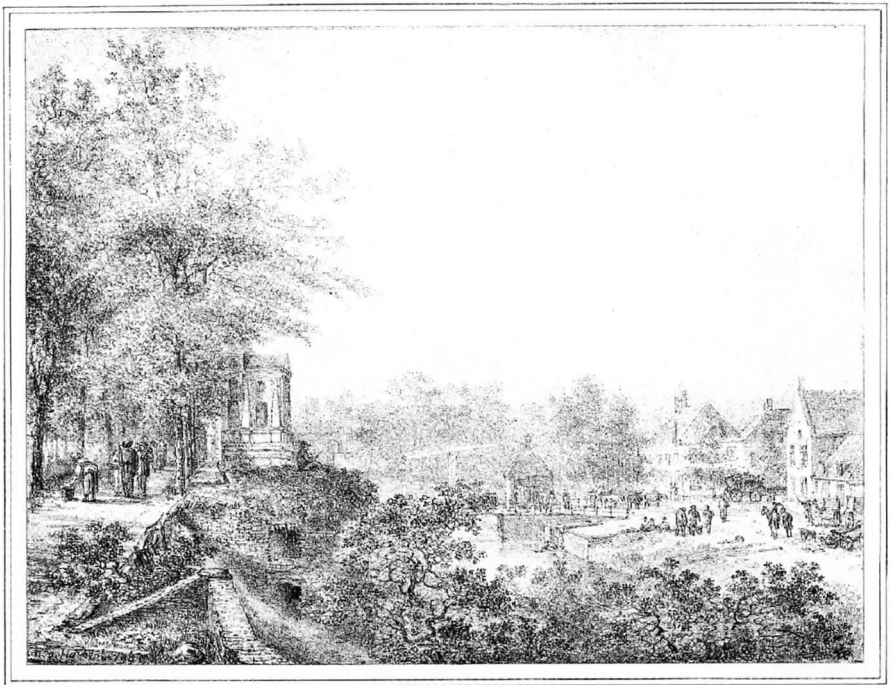

WILLEMS KASERNE TE UTRECHT.

B

WITTEVROUWENPOORT EN WILLEMSKAZERNE

De toren De Hond is op afbeelding A slechts voor een deel te zien. De weg naar het oosten, de stad uit, voerde door de in het midden van deze tekening. afgebeelde Wittevrouwenpoort. De oudst bekende poort op die plaats, die uit ca. 1300 dateerde, werd in 1648 afgebroken. Het onderste deel van de nieuwe poort, de eigenlijke afsluiting, werd gebouwd door de Utrechter Struys. Het bovendeel, enige jaren later in 1658, door de Haagse bouwmeester Pieter Post in een klassicistische stijl. De poort was tot aan haar afbraak in 1858 één van de interessantste gebouwen van de stad. Tussen deze poort en het bolwerk Wolvenburg bouwde W. Offerhaus in 1829 een kazerne voor de infanterie. Het was een groot vierkant gebouw met een binnenplaats, waarvan de achterzijde aan de kant van de singel mooier was uitgevoerd dan de eigenlijke voorgevel aan de Ridderschapstraat. De kazerne werd in 1877, op de zijvleugels na, door brand verwoest.

DE BILDSTRAAT gez.:

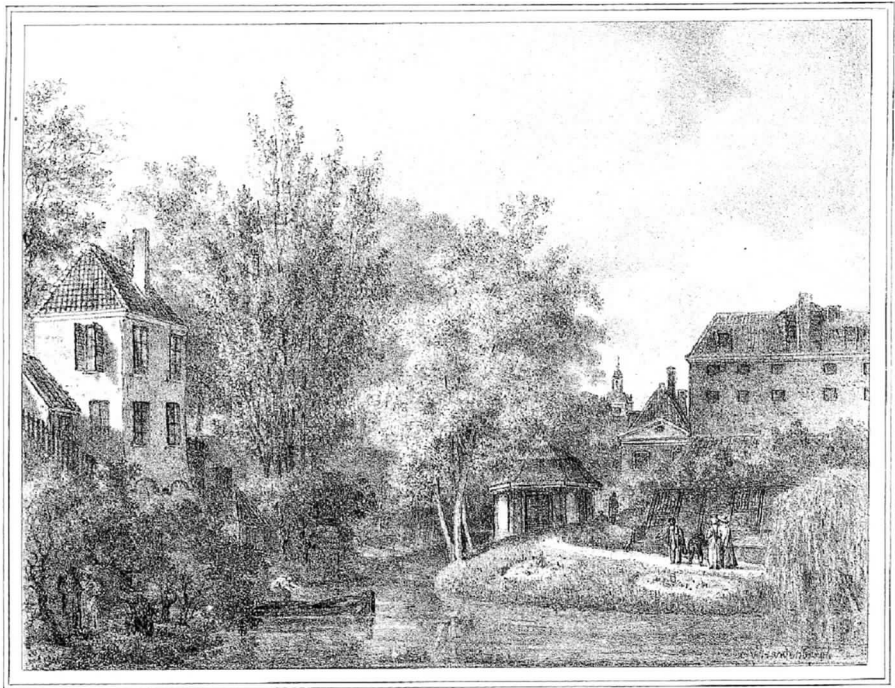
van de wal via by de Witte Vrouwen poort.

A

WITTEVROUWENPOORT EN LUCASBOLWERK

Vanaf de hier nog niet gesloopte wal biedt afbeelding A een gezicht op de ingang van de Biltstraat. Duidelijk is waar te nemen dat de wallen ook voordat ze worden getransformeerd tot plantsoenen reeds door de burgers als wandelgebied worden gebruikt

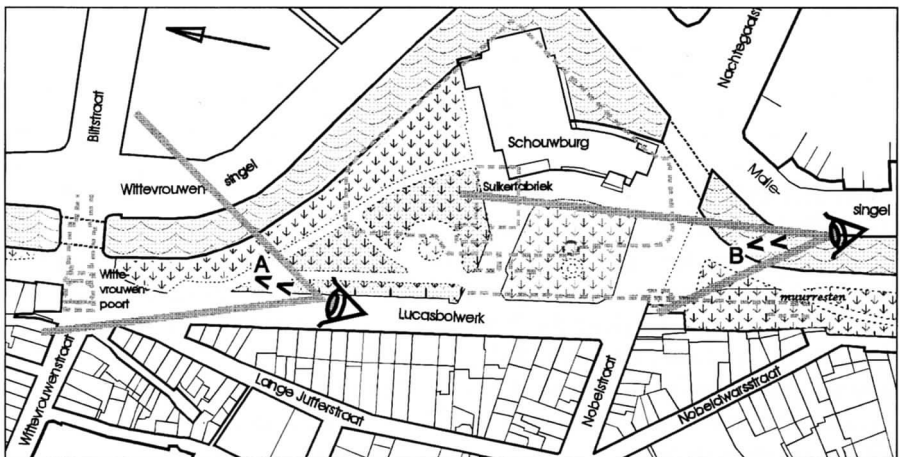
Het Lucasbolwerk (B) ontleent zijn naam aan een van zijn eerste huurders, Lucas Aertz. Al kort na het gereed komen van het bolwerk, in 1577, wordt het al als tuin verhuurd. Het grote gebouw, rechts, is het in 1721 gebouwde Suikerhuis, een suikerraffinaderij. Deze was opgericht door de "Compagnie van Commerce en Assurantie" in een poging meer industrie naar Utrecht te trekken. Tot aan haar afbraak in 1872 leidde de fabriek echter een kwijnend bestaan.

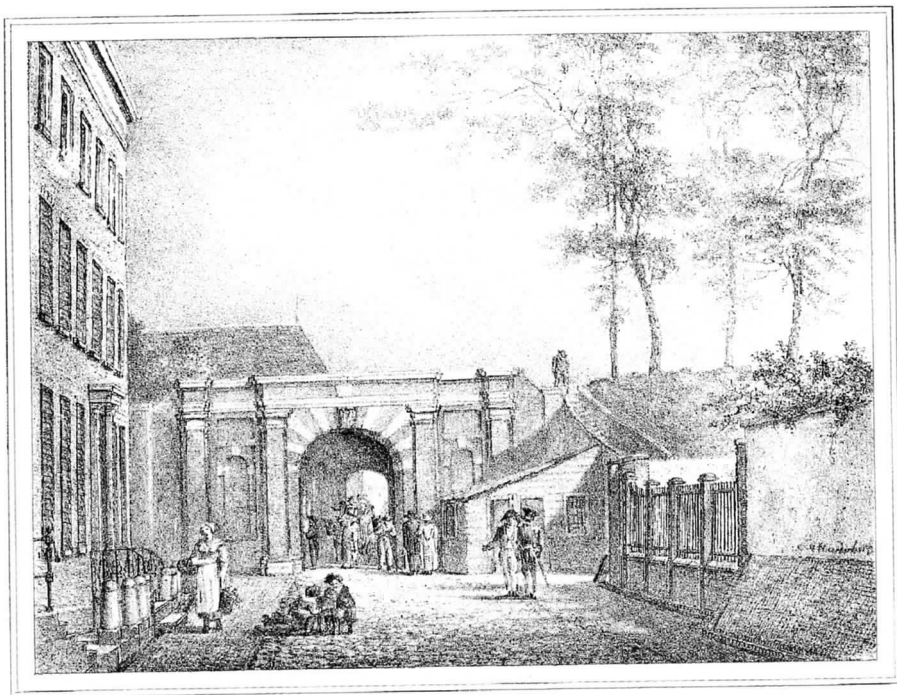

BUITENZIJDE DER WAL,

by de Witte Vrouwenpoort enz.

B

DE MALIEPOORT

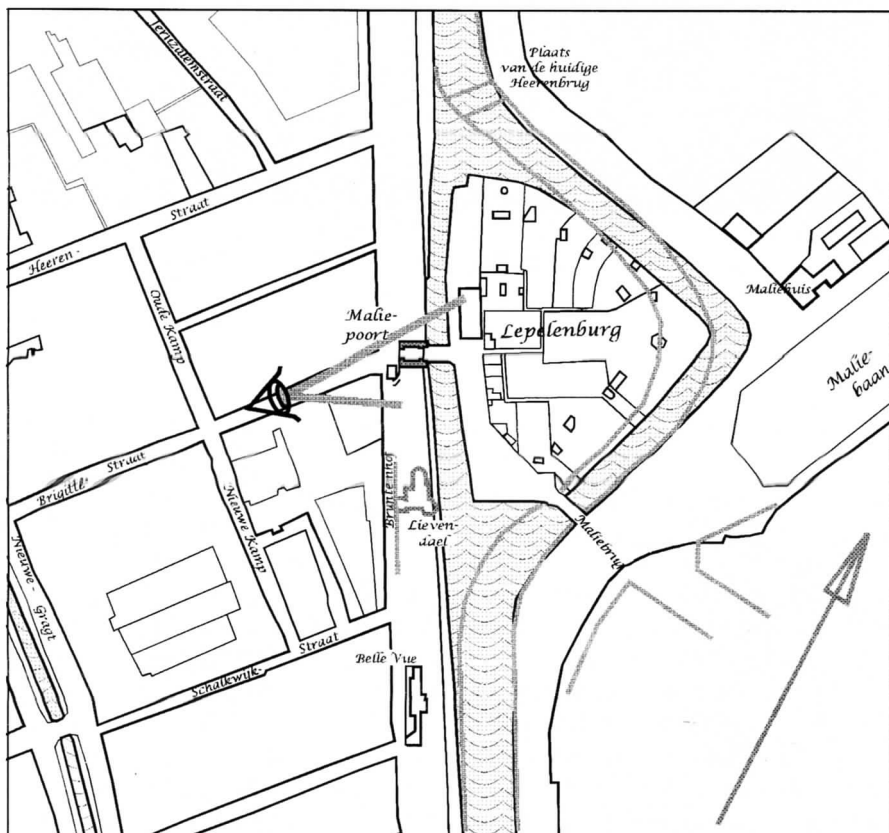
aan de zijde binnen de Stad

MALIEPOORT

In 1637 besloot de Vroedschap aan het eind van de Brigittenstraat de Maliepoort aan te leggen ten behoeve van de studenten van de pas opgerichte universiteit. Door deze poort en via het bolwerk Lepelenburg konden zij gemakkelijker het terrein bereiken waar zij ter ontspanning het maille-spel speelden. Sindsdien heet dit terrein de Maliebaan.

De voordien onaanzienlijke Brigittenstraat werd tegelijkertijd in een straat met mooie woonhuizen veranderd om deze toegangsweg een deftig aanzien te geven.

De plattegrondtekeningen op de vorige bladzijden geven de hedendaagse situatie weer met daarin aangegeven de kijkhoek van 1830. In tegenstelling tot die plattegrondtekeningen is de tekening hieronder een oude plattegrond uit de tijd dat de wallen er nog waren en het bolwerk Lepelenburg nog omgeven was door water. In dit geval is de singel, zoals die nu (1999) ligt, ingetekend met enige grijzige (of gerasterde) lijnen.

Pre-Kadaster Tekening (1827)
 Juist voor de afbraak van de muren en Wallen

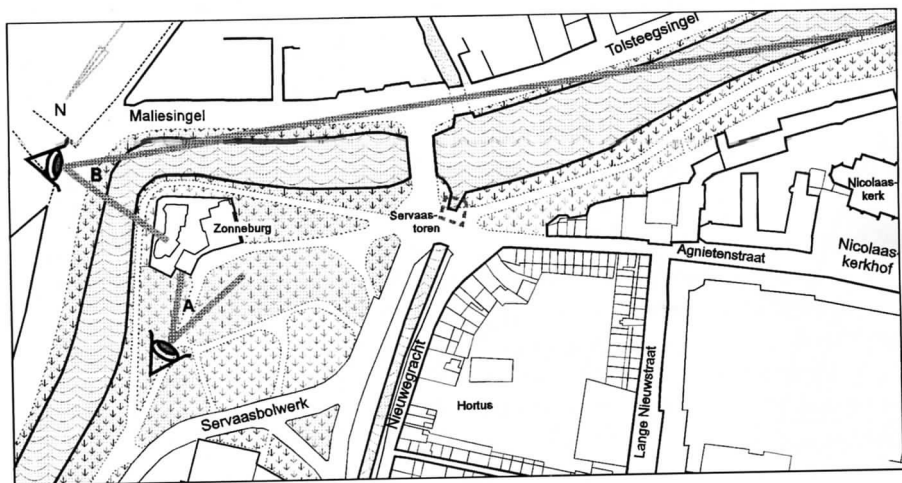

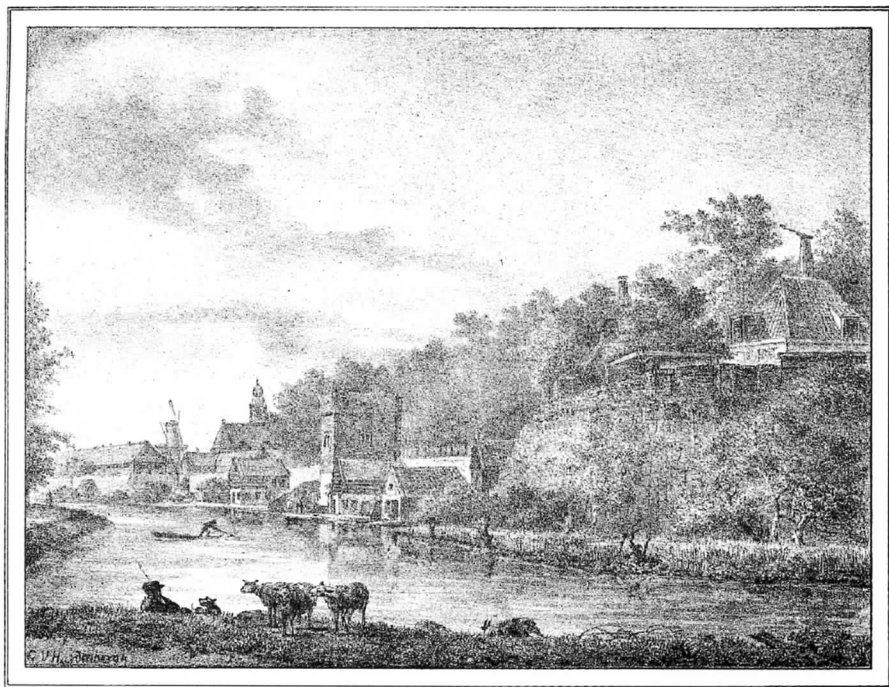
HET BOLWERK ZONNEBURG (op de Wal)

Tuinen de Malle en Tolsteeg Doelen & Wankel. D

A

GEDEELTE VAN HET BOLWERK ZONNENBURG.

H. Servaas tegen 't Hoofdwijk Militaire fustillenwag.

B

ZONNENBURG

Met Manenburg, Sterrenburg en Morgenster behoorde Zonnenburg tot de vier stenen bolwerken, gewoonlijk bastions genoemd, die ter verdediging van de stad in opdracht van Karel V zijn aangelegd.

Zonnenburg werd rond 1550 door de graaf van Hoogstraten gebouwd.

De universiteit gebruikte vanaf 1636 een deel van het terrein als Hortus Academicus. Deze werd in 1724 verplaatst naar de Nieuwegracht.

De sterrenwacht kwam in 1854 van de Smeetoren naar Zonnenburg.

De Smeetoren, die lang als observatorium had dienst gedaan, was zeer bouwvallig en moest ook voor de nieuwe plantsoenen wijken.

Het Servaashek, dat zuidwaarts naast Zonnenburg lag, was de afsluiting van de Nieuwegracht. Boven het hek stond een grote vierkante toren, die door de grote in de kantelen ingemetselde kogels ook wel Klotenburger werd genoemd.

HET BOLWERK MANENBURG.

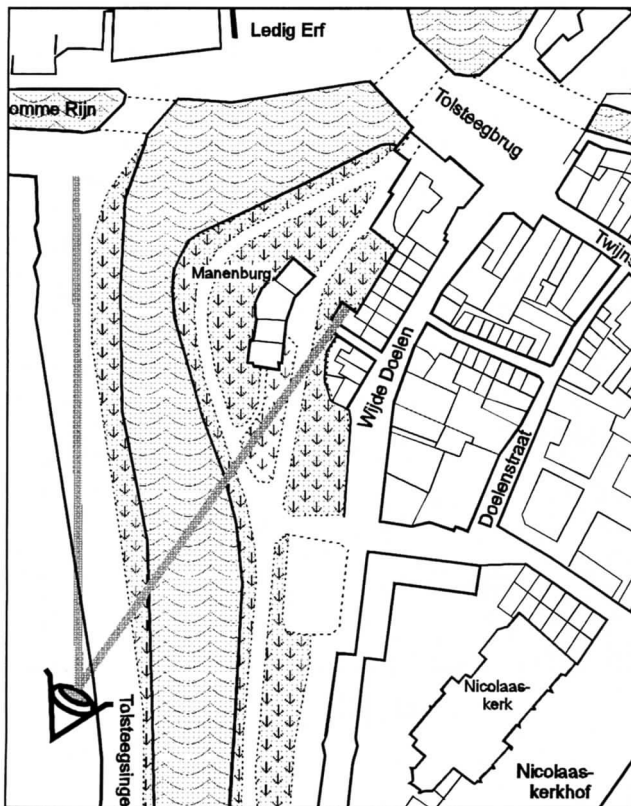
Tuifhuis de Manie ou Toileuy Poorten te Utrecht.

MANENBURG

Manenburg is het middelste van de drie stenen bolwerken aan de zuidzijde van de stad. De bouw van dit bastion vond plaats onder leiding van Willem van Noort en werd in 1554 voltooid.

Bastions vormen een onderdeel van de ommuring van de stad en liggen achter de muur. Dit in tegenstelling tot de aarden bolwerken, die los voor de muur liggen en geheel omgeven zijn door water.

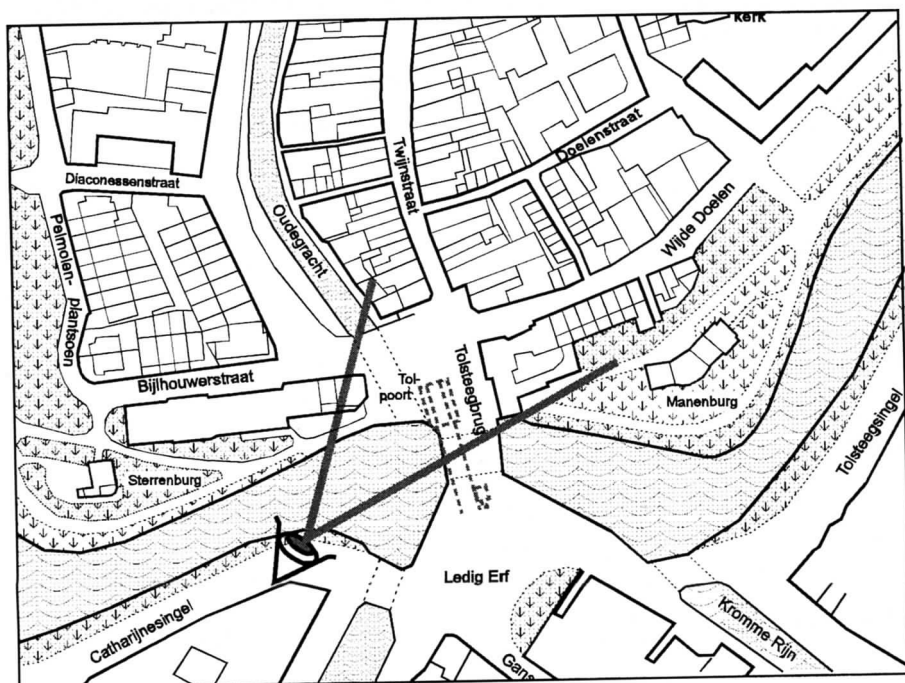
Zocher heeft dit bastion gedeeltelijk gespaard en de glooiingen gebruikt in zijn plantsoenontwerp. Ook de huisjes op het bastion zijn niet afgebroken.

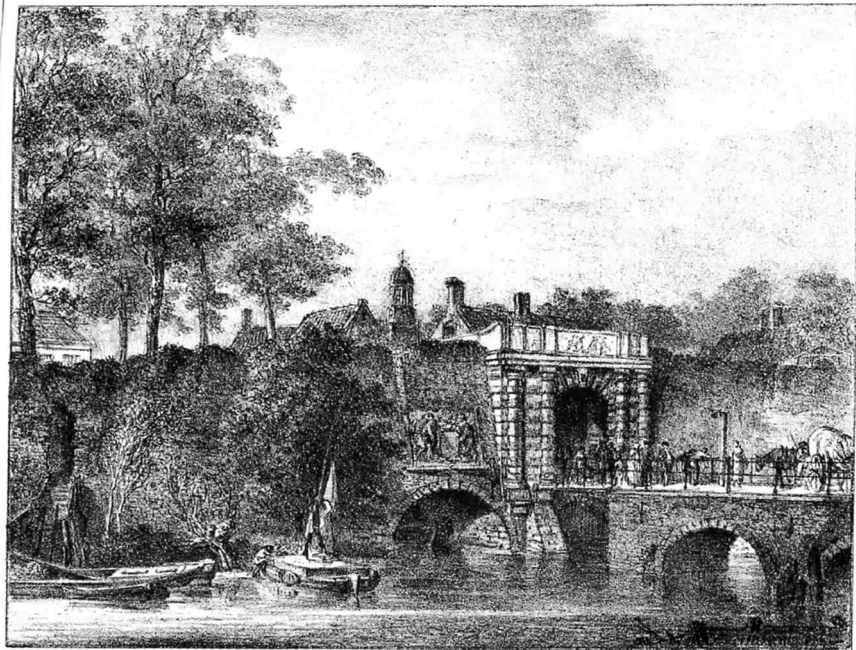

TOLSTEEGPOORT

De zuidelijke toegang tot de stad werd oorspronkelijk gevormd door twee poorten. Aan weerszijden van de brug over de Oudegracht stonden twee poortgebouwen met elk een eigen brug. Als we de huidige straatnamen zouden gebruiken dan leidde één brug ongeveer in de richting van de Westerkade en de andere naar de Gansstraat.

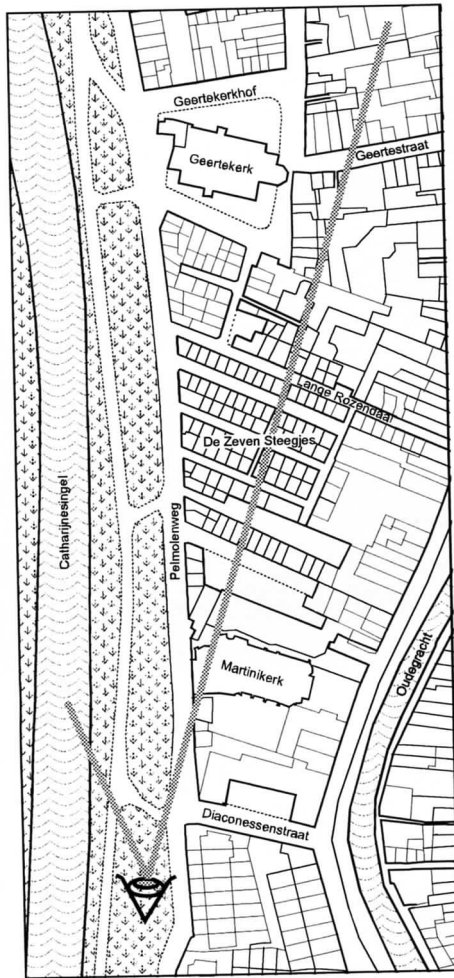
De naam van de poort herinnert mogelijk aan de tol die geheven werd op vracht en schepen die hier vanaf de Rijn de stad binnenkwamen. Passend in de stadsversterkingsplannen van Karel V werden de beide poorten in 1537 afgebroken en onder leiding van de stadsarchitect Willem van Noort vervangen door een enkele poort en brug. Karel V zelf was de eerste die in 1540 door de nieuwe poort de stad binnen reed. Die poort, hiernaast afgebeeld, moest bij de afbraak van de wallen in 1842 verdwijnen.

DE TOLPOORT

Buiten de Stad. Oost-H. zijde

OP DEN WAL BY STARRENBURG

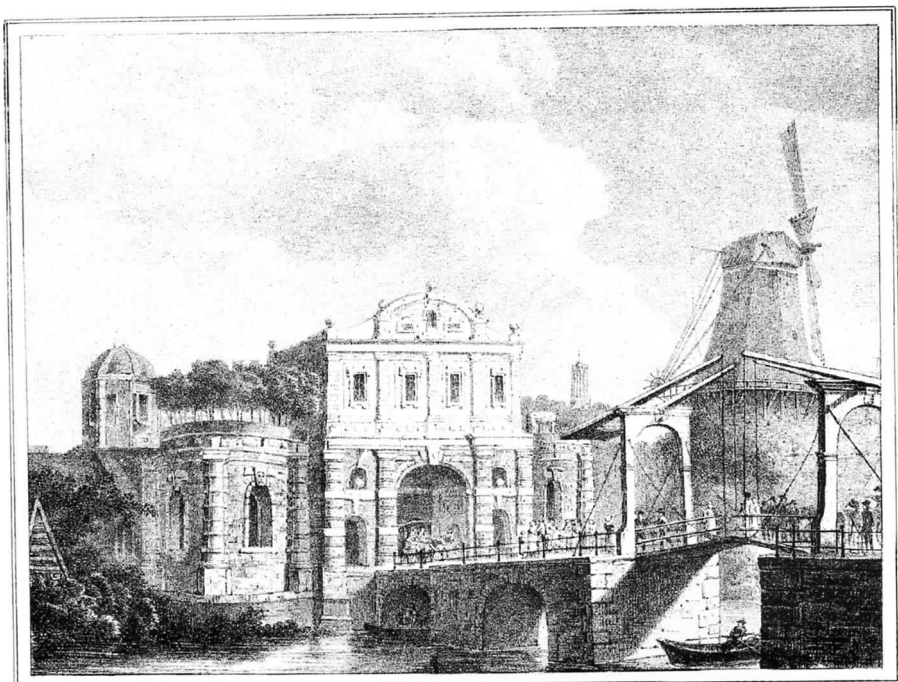
voor de aanbouwing der buurt aldaar

STERRENBURG

Het meest westelijke stenen bolwerk, dat moest zorgen voor de stadsverdediging van Utrecht aan de zuidzijde, is het bastion Sterrenburg, ook gebouwd rond 1557. De oorspronkelijke naam was Sterkenburg, maar in analogie met de namen van de hiervoor genoemde bastions werd die naam in de volksmond algauw Sterrenburg.

De tekenaar staat met zijn rug naar het bastion en - volgens zijn onderschrift - boven op de wal.

Hij vult daarbij aan: "voor de aanbouwing der buurt aldaar". Het kan zijn dat hij gewag maakt van de eerste plannen voor de bouw van huisjes, die later gaan behoren tot het complex "De zeven steegjes".

Rembrandt pinx.

DE CATHARINE POORT

te Utrecht.

CATHARIJNEPOORT

De Catharijnepoort ontleende haar naam aan het op het Vredenburg liggende Catharijneklooster dat, tot de bouw van het kasteel Vredenburg in 1529, de Johanniterorde huisvestte. De kerkers van de poort werden gebruikt als gevangenis. Ook is bekend dat boven in de poort de archieven van stad en bisdom werden bewaard.

Door de bouw van het kasteel veranderde de situatie zo, dat eerst alleen een gedeelte van de binnenpoort verdween, maar tenslotte de hele middeleeuwse poort moest worden vervangen. De nieuwe poort, zie de afbeelding, werd in 1625 gebouwd naar een ontwerp van Paulus Moreelse.

De poort werd in 1845 afgebroken, ondanks het verzet van vele burgers die de poort uit historische en esthetische overwegingen hadden willen sparen.

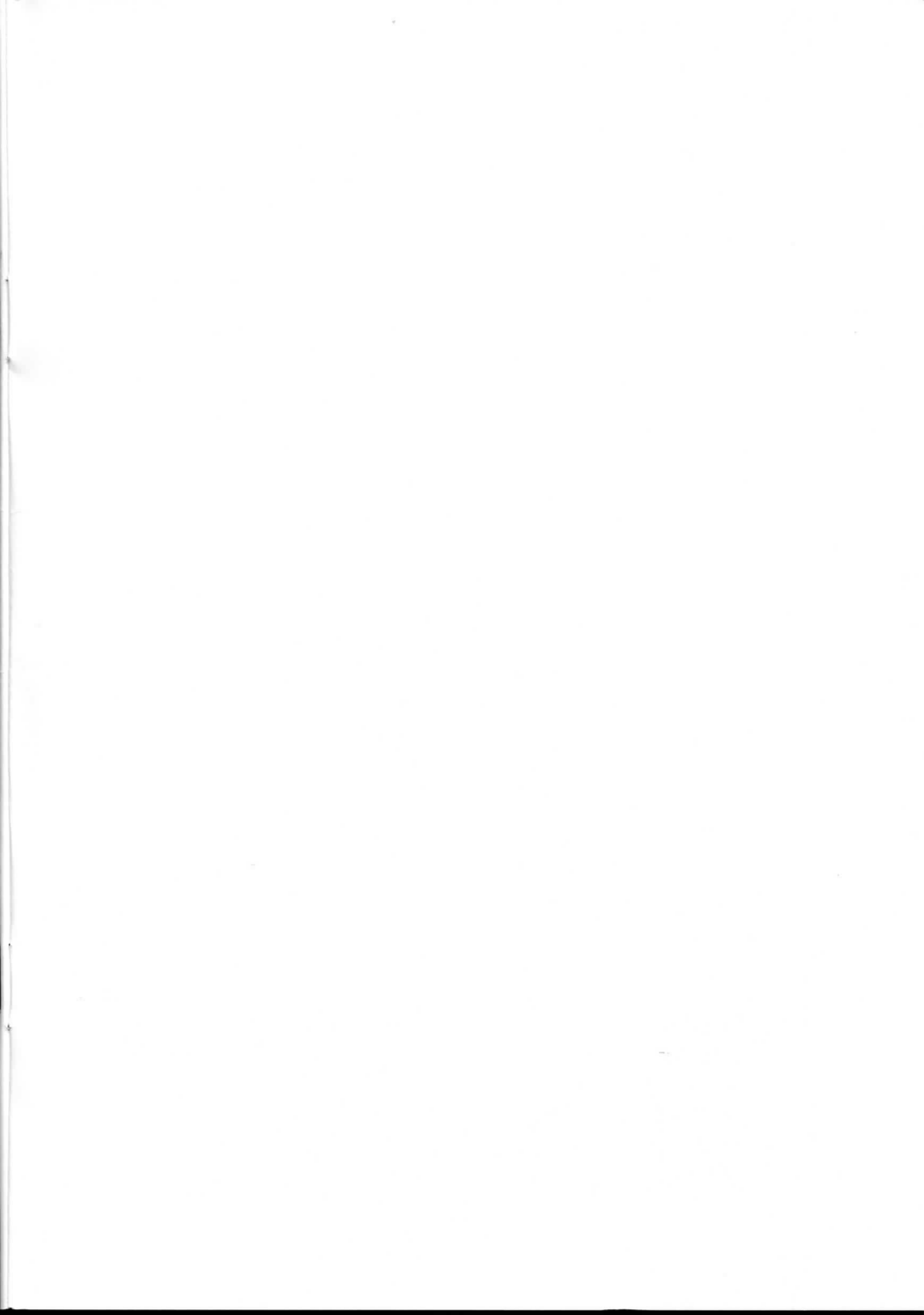

(foto: Ans Wigbold)

Deze Steen-Goed is gebaseerd op een uitgave van 1975
van de uitgeverijen
Westers - Utrecht en Canaletto - Alphen aan de Rijn

Veranderingen t.o.v. de uitgave 1975

- 1 - De teksten zijn in het algemeen iets korter geworden als gevolg van het andere formaat van Steen-Goed en hebben soms een kleine wijziging moeten ondergaan vanwege de andere lay-out en volgorde van de afbeeldingen.
- 2 - De plattegrondtekeningen die aan deze uitgave zijn toegevoegd zijn voor een groot deel afgeleid van de kaarten uit het Utrechts Documentatiesysteem (UDS)
- 3 - In een aantal plattegrondtekeningen zijn bepaalde afgebroken bouwwerken met grijzige (of gerasterde) lijnen ingetekend. De plaats van die bouwwerken werd bepaald met behulp van de pre-kadastrale tekeningen (1827) uit de Topografische Atlas van Het Utrechts Archief.
- 4 - Bij de onderschriften, op de pagina's 27 en 28, had de tekenaar abusievelijk de namen Manenburg en Zonnenburg verwisseld. In deze uitgave is deze, voor de lezer niet ter zake doende, vergissing verbeterd.

Tekst: ..... Annelies Jordens
Lay-out, situatie-
tekeningen en
uitgavebegeleiding: ... Dirk van Sichem
Druk: ..... Drukkerij Vis Offset BV.
ISSN: 1383-0279